

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

*Узун Юлія Вадимівна, кандидат політичних наук, доцент,
Коч Світлана Вадимівна доктор політичних наук, доцент,
кафедра історії та світової політики
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова*

МОДЕРНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ СИСТЕМИ VS ТРАНСКОРДОННА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ В ЄВРОПІ

Процеси транснаціоналізації, як наслідок глобалізації не створюють «детериторіалізованого» світу, а за визначенням Девіда Ньюмана, обумовлюють процес «ретериторіалізації», коли відбувається трансформація та реконфігурація влади [7]. Нові форми кліважування простору є формою мобілізації соціальних спільнот, демонстрацією присутності політичної влади та її інтересів. Це вихідні пояснення для розуміння локальності, як соціального простору, структура якого модифікується залежно від реконфігурації владних відносин. Прикордонні спільноти змінюють одне прикордоння на інше, залишаючись або локальними групами з маргінальною ідентичністю, або транзитними групами, які акумулюють потенціал соціально-економічного розвитку в контактних полімофних політичних системах.

Поліморфізм соціально-політичних просторів в прикордонні є наслідком різних процесів: 1) невідповідності швидкості політичної реструктуризації простору, процесам трансформації соціальних та ідентифікаційних практик; 2) «кліважування» простору внаслідок системних розколів суспільства за фундаментальними відмінностями, які стабілізують певні соціальні структури в різних за природою просторах; 3) кризи модерних територіальних систем та перетворення центр-периферійних відносин в транскордонні – мережеві; 4) регенерації процесу відмежування просторів, як прояву пост-постмодерну, внаслідок посилення процесів сек'юритизації державних та наддержавних просторів.

Кожен цей процес характеризує домінуючий тип територіально-політичних процесів в певний період соціальної історії, але жоден не втрачає актуальності за політичної реструктуризації сучасного періоду.

В даній роботі ми зупинимось на особливостях третього процесу. Криза сучасних модерних територіальних систем і трансформація центр-периферійних відносин обумовлюють хвилю регіоналізму. Руйнація авторитету державної влади відбувається: 1) під впливом інтернаціоналізації; 2) внаслідок регіональних і місцевих претензій на

суб'єктність; 3) під впливом розвитку ринкового та громадянського суспільства, послаблюючи роль державних інститутів в організації господарського управління, соціальної солідарності, культурного розвитку та формування ідентичності.

У дискурсі транскордонної регіоналізації, регіони розуміються як більш вигідні природні економічні простори, ніж держави. Кенічі Омае в книзі «Кінець національної держави: підйом регіональних економік» (1995) пише, що політичні вимоги націоналізму перешкоджають економічному зростанню і тому, «традиційні національні держави розпадаються по швах, а спокусою стає бажання перемалювати застарілі карти» [8, с. 8]. Цей підхід визначає регіоналізацію з позиції конкурентоспроможності, управління, стабільності та ідентичності. Транскордонне співробітництво представляється засобом підвищення регіональної суб'єктності, зміцнення ідентичності, як можливість з'єднання споріднених просторів, які розділені політичними кордонами.

Новий порядок регіональних відносин в Європі, був запропонований ще в 1950-і роки Жаном Моне. У концепції «Європи автономних регіонів» йшлося про створення загальноєвропейських структур за рахунок послаблення національних держав і посилення ролі регіонів. Принцип «субсидіарності» переорієнтував соціальні проблеми на рівень регіональних компетенцій.

Значне прискорення європейська регіональна політики отримала в 1975 році через утворення Європейського фонду регіонального розвитку, який спрямовував діяльність на мінімізацію розбіжностей у рівнях розвитку країн та розбудову регіональної інфраструктури. У 80-х роках ХХ століття, коли більшість національних правових систем закріпили право адміністративним одиницям нижньої ланки підключатися до регіональних угод міждержавного характеру, розпочався процес стандартизації міжрегіональної політики. У 90-і роки «новий інституційний порядок» зняв з регіонів просторові обмеження економічного, соціального і політичного порядку. Сучасні держави пристосовуючись до нових умов інтеграції і використовують регіоналізм як форму «проміж» глобальним ринком та державою. Це призводить до фрагментації національної ідентичності та формування ідентифікаційних стратегій гібридного типу.

Процес транскордонної регіоналізації в ЄС, змінює функції та ієрархії міжнародних кордонів, а також просторову організацію прикордонних ландшафтів. Це визначають ряд сучасних політологів: Дж. Андерсон, Л. О'Доуд, Т. Вілсон, Грег Баген Напп, Дж. Хаклі.

Процес регіоналізації у транскордонні не є ідентичним та

одночасним у всіх прикордонних регіонах і у всіх шарах соціальних процесів, але економічні та політичні зміни відбуваються швидше, ніж культурні та соціальні ідентифікації. Процес регіоналізації внутрішньо керований регіональними акторами а зовнішньо – інтегративною політикою Союзу. Регіоналізація відбувається як ідеологічно легітимізована інтеграція, що осмислюється як повернення до історичної концепції Європи, за якою регіони були політичними суб'єктами, на відміну від сучасних держав. Прихильники такого підходу розглядають таку реформу як рух від «держави добробуту» до «громади добробуту». Міждержавні програми співробітництва трансформуються в «добровільне партнерство регіонів». Проблема «загального добробуту» презентується як така, що має вирішуватися не за рахунок держави, а завдяки «свободи вибору маршруту», що забезпечує зростання «транснаціональності» європейської культури [10, с. 781].

Транскордонні регіони, і як простори, і як соціальні одиниці, діють на основі угод. Створення транскордонного регіону спирається на культурні, етнічні, економіко-політичні зв'язки прилеглих територій. Спільна історична спадщина та спільні соціально-економічні інтереси обумовлюють консолідацію в сфері політичної участі.

Відбувається розширення поняття «кордон» за рахунок опосередкування соціально-політичних відносин багатьма засобами і в різних масштабах за межами кордонів. За визначенням Анссі Паасі, кордони перетворилися в оспорюванні, багатошарові набори соціальних практик, інститутів, символів і політичних об'єктів, їх політичний, правовий, соціальний, моральний і психологічний слід коливається в часі і в просторі, віддзеркалюючи ідеологію і владу [9]. Це проявляється в історико-політичних дискусіях стосовно історичного права на простори між національними державами, які були частинами імперій.

Сучасні транскордонні утворення в Європі мають свої органи управління та представництво в Брюсселі. Території-учасниці, будучи частинами різних держав, позиціонують себе як соціальну цілісність, що має спільну ідентичність та інтерес. Метою таких утворень є формування єдиної структури для координації дій в процесі вирішення соціальних та економічних завдань. Транскордонні об'єднання розділяють на: 1) об'єднання зі сталою системою прийняття рішень в межах контактних культурно-специфічних систем, які здатні формувати спільну ідентичність та групову свідомість; 2) функціональні об'єднання співпраці в межах державних юрисдикцій.

Перший вид це – простори, які сформовані прикордонними адміністративно-територіальними одиницями декількох країн

(єврорегіони), або це «парасолькові» системи, в межах яких реалізуються багатовекторні культурні проекти. Тривалий період функціонування, обумовлений груповою ідентичністю, створює альтернативні уявлення про кордони.

Другий вид – це спільноти, чия діяльність не пов'язана з кордоном, але відбувається між державними структурами. Такі транскордонні об'єднання пов'язані функціональними, а не ідентифікаційними маркерами, вони не мають власних механізмів прийняття рішень знаходячись під юрисдикцією держав. Ці структури можуть об'єднувати значну кількість держав-членів.

Фундатор Асоціації прикордонних регіонів в Європі, яка діє з 1971 року, Альфред Мозер вважав, що метою Європи є долання національних кордонів для ефективного співробітництва [6]. А новий поліцентризм за думкою Карло Галлі, є результатом залишкової форми модерної держави і народження «регіональних режимів» [5, с. 109].

Суб'єктами регіональних процесів стали як субнаціональні регіони, узаконені адміністративно-територіальним поділом країн (департаменти у Франції, федеральні землі в Німеччині, області в Італії, графства у Великобританії, фюльке в Норвегії, кантони в Швейцарії та інші), так і регіони, що утворюються в результаті транскордонної співпраці. Причому, крім економічної мети, регіони вирішують проблему інтеграції розділених просторів. Так, створення у 1997 році першого єврорегіону в Південно-Східній Європі «Нестос-Места» на греко-болгарському кордоні було спрямовано не тільки на сприяння економічному розвитку, але і на відновлення інтеграції споріднених просторів шляхом поєднання зусиль локальних груп, суспільних та неурядових організацій в межах історичної Македонії.

Організації сучасних єврорегіонів часто спрямовані на простори з урахуванням їх цивілізаційної або історико-політичної спорідненості. Історико-культурна специфіка виступає чинником стабілізації нової територіальної системи. Про це свідчать транскордонні системи, утворені в межах сталих конкурентних просторів буферного типу, таких, наприклад, як: «Сілезія» (території Польщі та Чехії), «Західна Паннонія» (території Австрії та Угорщини); «Нижній Дунай» (території Молдови, Румунії, України); «Карпати» (території Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, України); «Адріатика» (території Албанії, Боснії та Герцеговини, Італії, Хорватії, Чорногорії та Словенії); «Померанія» (території Данії, Німеччини, Польщі, Швеції); «ТріРени» (території Німеччини, Франції, Швейцарії); «Добрава» (території Польщі та Чехії); «Тіроль – Трентіно – Альто – Адідже» (території Австрії та Італії) та ряд інших.

Важливо враховувати, що такі транскордонні простори використовують латентну регіональну ідентичність з метою інтенсифікації створення мереж «партнерства» або використовуючи діючі соціальні зв'язки локального типу.

Єврорегіональний рух став настільки міцним, що наприклад, Чехія, Польща та Угорщина на своїх кордонах утворили відповідно 13, 15 та 16 єврорегіонів, які повністю збігаються з усіма прикордонними територіями. Також, формування єврорегіонів на німецьких кордонах починаючи з 1958 року і до сьогодні повністю охопило німецькі прикордонні території.

Асоціація Європейських Прикордонних Регіонів так класифікує прикордонні та транскордонні організації: 1) масштабне транскордонне співробітництво; 2) прикордонні та транскордонні регіони; 3) європейські угруповання територіального співробітництва [2].

Так, до групи «Масштабне транскордонне співробітництво» віднесені 17 проектів транскордонної співпраці, таких як: «Рада міністрів Північних країн» («Nordisk Ministerråd», включає території Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії, Швеції); «Баренцева Євро-Арктична Рада» («BEAC» – території Норвегії, Росії, Фінляндії, Швеції); «Великий СаарЛор – Рейнленд-Пфальц – Валлонія» (території Бельгії, Німеччини, Франції, Люксембургу); «Робоча Співдружність Придунайських країн» (24 регіони 11 країн: Молдова, Румунія, Угорщина, Україна, тощо); та інші [2].

До групи «Прикордонні та транскордонні регіони» Асоціація відносить 185 регіональних утворень, таких як: «Єврорегіон Родопи» (території Болгарії та Греції); «Белазіца» (території Болгарії, Греції, Македонії); Єврорегіон «Нестос-Места» (території Болгарії, Греції); Єврорегіон «Середній Дунай – Залізні Ворота та Єврорегіон Дунай» (території Болгарії, Румунії, Сербії); «Єврорегіон Дунай – Драва – Сава» (території Боснії та Герцеговини, Угорщини та Хорватії); «Єврокавказький регіон» (території Азербайджану, Вірменії, Грузії); Єврорегіон «Буг» (території Білорусі, Польщі, України) [2].

До типу «Європейські угруповання територіального співробітництва» Асоціація відносить 23 угруповання серед яких: «Аквітанія-Еускаді» (території Іспанії та Франції); «Потрійна межа» (території Румунії, Сербії, Угорщини); «Амфіктіоній» (території Греції, Італії, Кіпру, Франції); «Саар-Мозель» (території Німеччини та Франції); та інші [2].

Транскордонні соціально-економічні системи зорієнтовані на створення спільного простору, що передусє подальшій інтеграції на наступному рівні. Так, характеризуючи процес розвитку

транскордонних систем в Карпатському регіоні, автори визначають, що «транскордонне співробітництво виконує роль нівелювання жорсткого впливу зовнішніх кордонів ЄС», створюючи «дифузні зони» на прикордонних територіях, «які забезпечуватимуть спрощення руху товарів і послуг в україно-польському, україно-словацькому, україно-угорському та україно-румунському транскордонних регіонах» [1, с. 26]. Функціонування транскордонної взаємодії забезпечує активізацію просторової соціалізації, за допомогою якої люди в прикордонних регіонах інтегруються в соціальні структури територіального рівня, створюючи нову локальність – «прикордонне співтовариство».

Транснаціоналізація та регіоналізація, як нові форми інтеграції посилюють кризову державних структур, це обумовлено тим, що транскордонний регіон постає «територіальною одиницею, яка включає суміжні субнаціональні одиниці з двох або більше національних держав». Так, радикальна регіональна еліти і влада отримують доступ до інстанції що альтернативна державі, через яку вони можуть реалізувати власні інтереси. Отже, участь прикордонних регіонів в інтеграційних транскордонних проектах може стимулювати сепаратистські та іредентистські проекти, як це відбувається в Сілезії, Закарпатті, Секейському краї, Прящівщині, Моравії.

Натомість, національні утворення посилюють заходи щодо захисту територіального суверенітету. Так, Румунія блокує повномасштабне включення п'яти румунських областей зі значним угорським населенням в роботу транскордонних регіонів, усвідомлюючи ризик, що це може спровокувати артикуляцію територіальних претензій в процесах регіонального самовизначення. Аналогічна ситуація склалася в Україні, Словаччині, Угорщині, де програми регіоналізації носять декларативний характер. Взагалі, в Європі, за даними Асамблеї Європейських Регіонів (АЄР), виокремлюють більше 70 регіонів в межах яких діють політичні рухи, які спрямовують діяльність на розширення прав місцевих спільнот з метою автономізації або отримання незалежності [4].

Доповідь АЄР 2017 року про стан регіоналізації у 41 країні Європи доводить зростання кількості регіональних виборів по всій Європі: якщо з 1946 року по 2000 рік в 13 країнах ЄС було проведено 272 регіональні виборчі кампанії, то в період з 2001 по 2016 рік в тих самих країнах відбулося 2599 регіональні виборчі кампанії [3, с. 124].

Регіоналізм може проявлятися в різних феноменальних формах як: 1) форма провінціалізму, субкультурності та традиціоналізму в межах центр-периферійної системи; 2) форма етнонаціональної комунікації та

культурної взаємодії в модерній державі; 3) транснаціональна система організації відносин локальних суб'єктів. Всі форми регіоналізму продовжують співіснувати, відшукуючи новий синтез загального та особливого. Їх практики впливають на діяльність держав, а поява сильних регіонів змінює співвідношення влади і впливу в національній державі.

Сучасний стан політичного простору проявляється в конкуруючих картографіях: з одного боку, на політичній карті кордони є проявом політик щодо забезпечення безпеки національних держав, з іншого боку, реальні потоки фінансової та промислової діяльності знищують державну монополію на кордони та на соціальний ресурс.

Адаптивні механізми полікультурності та транснаціоналізації створені за допомогою: 1) множини мереж «партнерства», які забезпечують процес просторової соціалізації та інтеграцію в структури національного цілого; 2) трансформації концепції національного суверенітету і національного розвитку, а саме через виникнення ідей взаємозамінного суверенітету, коли державний контроль перестає бути всеохоплюючим, а зосереджується на економічних і соціально-політичних практиках, допускаючи багаторівневість та сегментованість в управлінні прикордонними територіями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія. Т. 8. *Транскордонне співробітництво* / под ред. В. С. Кравців., відп. ред. Н. А. Мікула. Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2013. 372 с.

2. AEBR. Regions List. Large-scale Cross-border Cooperation. *Association of European Border Regions*. URL: https://www.aebr.eu/en/members/list_of_regions.php (дата звернення 30.10.2018).

3. AER. Report on the State of Regionalisation in Europe (2017 ed.). *Assembly of European Regions*. URL: <https://aer.eu/aer-observatory-regionalisation/report-regionalisation/> (дата звернення: 10.10.2018).

4. AER. Tabula Regionum Europae as at October 2013. *Assembly of European Regions*. URL: <https://aer.eu/tabula-regionum-europae/> (дата звернення 13.10.2018).

5. Galli C. Political Spaces and Global War. / E. Fay (Trans.), A. Sitze (Ed.). Minneapolis: University of Minnesota Press. 2010. 279 p.

6. Mozer A. Entwicklungspolitik zu Hause. *Entwicklungsregionen in der EWG. Schriften der Bundeszentrale für politische Bildung* / C. Schöndube (Ed.). Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung. 1973. S. 14–25.

7. Newman D. Contemporary Research Agendas in Border Studies: An Overview. *Ashgate Research Companion to Border Studies* / D. Wastl-Water (Ed.). London: Routledge. 2011. P. 33–47.

8. Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. NY: Free Press. Simon and Schuster Inc, 1995. 214 p.

9. Paasi A. A Borderless World. Is it Only Rhetoric or will Boundaries Disappear in the Globalizing World? *Politische Geographie. Handlungsorientierte Ansätze und Critical Geopolitics* / P. Reuber, G. Wolkersdorfer (Eds.) Heidelberger Geographische Arbeiten. 2001. P. 133–145.

10. Perulli P. La dimensione regionale in Europa. *Il Mulino*. Bologna. 1996. Vol. 46 (366). No. 4. P. 776–786.

*Zdzisław Iłski, Dr.hab.,
Studium Nauk Humanistycznych i Społecznych Politechniki Wrocławskiej*

MIĘDZY DEMOKRACJĄ BEZPOŚREDNIĄ A POŚREDNIĄ. SEJMIK W POLSCE PRZEDROZBIOROWEJ

Chociaż mija 30 lat od zapoczątkowania procesu upadku realnego socjalizmu w Europie Środkowej, to jednak państwa tu położone w dalszym ciągu poszukują optymalnego dla siebie modelu systemu politycznego. Debata w tej sprawie toczy się nieustannie. W refleksji tej nie powinno brakować wątków historycznych. Minione dzieje pozostawiły bowiem po sobie bogactwo rozwiązań politycznych. Nie sposób oczywiście kopiować ich mechanicznie. Pozostają one jednak tworzywem, a czasem wzorem mogącym inspirować do poszukiwania form politycznych najbardziej korzystnych dla współczesnych państw demokratycznych i ich społeczeństw. W tej optyce właśnie sejmik Polski przedrozbiorowej wydaje się być instytucją godną uwagi. Odczytanie jego roli może być pomocne w odnajdywaniu właściwej drogi demokratycznego rozwoju państw środka naszego kontynentu. Istotne wydaje się tu być zwłaszcza odsłonięcie spełnianych przez niego funkcji, wskazanie roli w mechanizmie funkcjonowania państwa oraz znaczenia w relacji pomiędzy demokracją bezpośrednią a pośrednią.

Rycerze – szlachta już w wiekach średnich odsłaniaли zamiar bezpośredniego oddziaływania na życie publiczne w Polsce. Do ich aktywności początkowo nawiązywali też mieszczanie. Rzutowały na to dwie kwestie. W XIV wieku zmieniło się pojmowanie państwa polskiego. Przestało być patrymonium, własnością dynastii założycielskiej, a stało się monarchią stanową, postrzeganą coraz silniej jako wspólne dobro żyjących w